

NEKI POKAZATELJI FUNKCIONALNO-PROSTORNE STRUKTURE ZAGREBA

VRESK MILAN

UDK 911.3:711.55

Funkcionalno-prostorna struktura jedna je komponenta složene prostorne strukture grada koja doživljava stalne promjene. Nastaje i mijenja se u toku razvoja grada po zakonitostima korištenja gradskog zemljišta, odnosno zakonitostima lokacije pojedinih funkcija u gradu.

U objašnjavanju razvoja i osobina prostorne strukture postoji veći broj pristupa i modela (Bourne, 1971). Međutim, za oblikovanje funkcionalno-prostorne strukture posebno se naglašava značenje vrijednosti gradskog zemljišta. Vrijednost gradskog zemljišta se opet dovodi u vezu s blizinom središta grada, koje ima fokusno značenje s najvećom dostupnošću u gradu (Alonso, 1960). S mogućnostima kupovine zemljišta ili plaćanja zemljišne rente prilagođava se, naravno s određenim modifikacijama, način korištenja zemljišta, odnosno lokacija funkcija. Skuplje zemljište, odnosno lokacije u središtu grada koriste one funkcije koje na malim površinama imaju veliku efikasnost poslovanja. Od središta prema rubu grada vrijednost zemljišta u pravilu se smanjuje pa se zbog toga smanjuje intenzitet iskorištavanja.

Bez obzira što ovaj teoretski pristup pretpostavlja homogena obilježja grada, s njime se, s naravno izvjesnim modifikacijama zbog utjecaja drugih faktora, može objasniti način korištenja zemljišta, odnosno razvoj prostorno-funkcionalne strukture grada.

Kada se govori o funkcionalno-prostornoj strukturi grada, onda treba naglasiti da se ona u pravilu ispoljava u manje-više jasnoj diferencijaciji prostora na funkcionalne dijelove ili četvrti kao što su stambene zone, poslovne zone, industrijske zone, zone rekreacije i sl.

Jača prostorna diferencijacija gradova počela je s industrijalizacijom u 19. stoljeću, a pospješena je razvojem urbanističkog planiranja.

Vrijednost središnjeg gradskog prostora došla je u mnogim gradovima do izražaja već u drugoj polovici 19. stoljeća kada se jače počinju izdvajati središnje poslovne zone. Tokom vremena vrijednost središta grada se povećavala, pa se središnja poslovna zona još više specijalizirala i lokalnom koncentracijom pojedinih funkcija interno diferencirala (na trgovačke ulice s pješačkim zonama, na zone banaka i osiguravajućih društava itd).

Planskom izgradnjom stambenih, industrijskih, poslovnih zona, zona rekreacije itd, povećana je prostorno-funkcionalna diferencijacija grada.

Valja, međutim, istaći da na stupanj funkcionalno-prostorne diferencijacije grada djeluju i drugi faktori koji pospješuju ili usporavaju ekonomske zakonitosti razvoja prostorne strukture grada. To su između ostalog veličina grada, njegova starost, stupanj društveno-ekonomske razvijenosti i urbanizacije zemlje itd.

U ovom radu iznijet ćemo neke rezultate analize funkcionalno-prostorne strukture Zagreba, uglavnom na razini općina, koji bi mogli poslužiti kao polazište za detaljnije analize.¹

Diskoordinacija između mjesta rada i mjesta stanovanja kao pokazatelj funkcionalno-prostorne diferencijacije grada

Diskoordinacija između funkcije stanovanja i funkcije rada značajan je pokazatelj funkcionalno-prostorne strukture grada. Ona omogućava diferencijaciju grada na zone jače ili slabije funkcije rada, odnosno stanovanja, što je neophodno za analizu unutar gradskog kretanja stanovništva i planiranje gradskog prometnog sistema. Diskoordinacija između funkcije rada i stanovanja samo je jedan aspekt prostorne strukture grada. Njezini podaci, na razini gradskih općina, mjesnih zajednica ili statističkih krugova, mogu poslužiti kao polazna osnova za analizu prostornog razmještaja pojedinih funkcija u gradu. Diskoordinacija između funkcije rada i stanovanja je zapravo posljedica različitog korištenja gradskog prostora.

Dosadašnja istraživanja u svijetu ukazala su na veliku diskoordinaciju između funkcije rada i stanovanja u pojedinim dijelovima gradova. Prvenstveno su izražene između tzv. čistih stambenih zona, u kojima znatno više ljudi stanuje nego radi, te poslovnih i industrijskih zona koje imaju naglašenu funkciju rada. U njima diskoordinacija između onih koji stanuju i rade u njima se kreće i do 1 : 50 pa i više u korist onih koji rade. Općenito se može reći da se diskoordinacija između funkcije rada i stanovanja u pojedinim dijelovima grada povećava u toku njegovog razvoja i njegovog širenja.

¹ Ovaj rad napisan je u okviru znanstvenog zadatka (Urbanizacija SRH), projekta 41 (Prostorno uređenje SRH) što ga financira SIŽ za znanstveni rad SRH.

Diskoordinaciju između funkcije rada i stanovanja u Zagrebu analizirat ćemo na razini općina relativnim brojem koordinacije između broja radnika koji radi u općini na 100 radnika koji u toj općini stanuje. Dakle:

$$I = \frac{R}{S} \cdot 100$$

pri čemu je I relativni broj koordinacije, R je broj radnika koji radi (bez obzira gdje stanuju), a S broj radnika koji stanuje u toj općini (bez obzira gdje radi).

Relativni broj koordinacije navedenih pojava vjerno ukazuju na općine koje imaju izraženiju funkciju rada, odnosno stanovanja (tab. 1). Prije

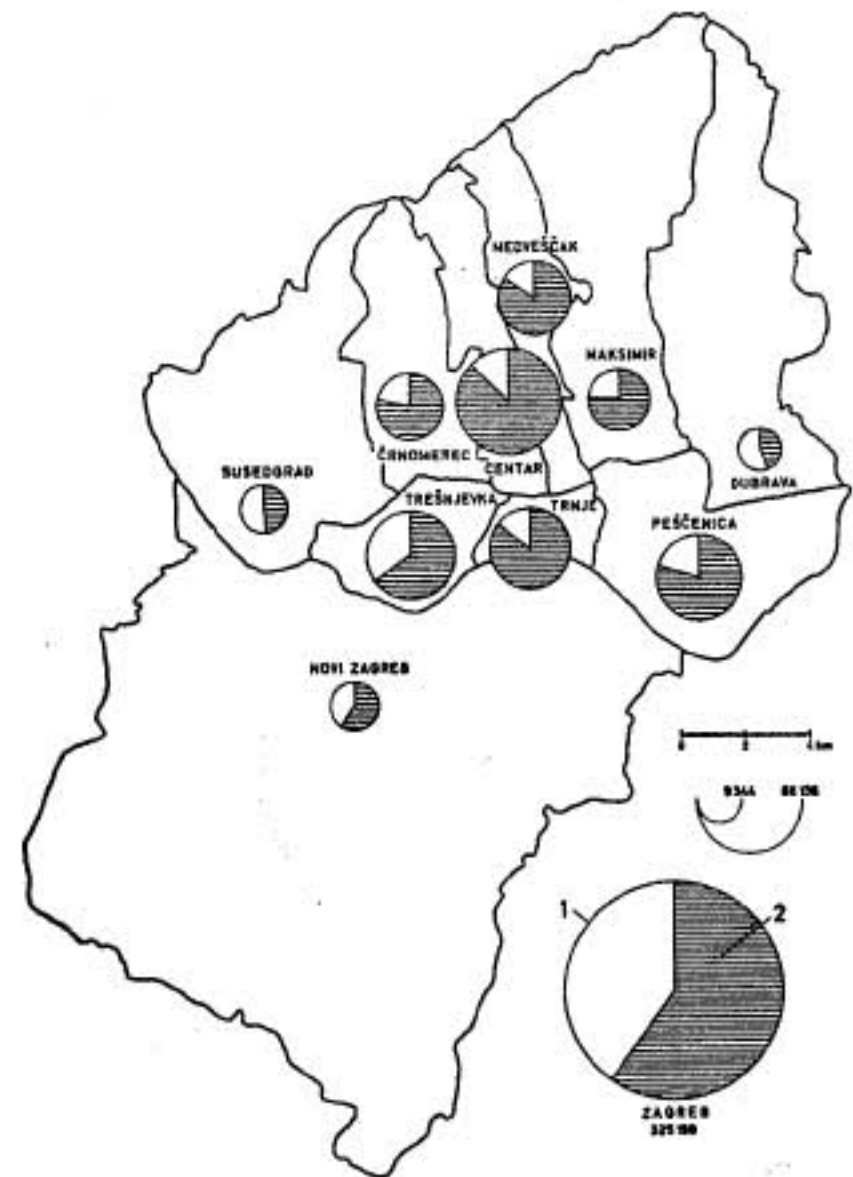
Tab. 1. Apsolutni i relativni broj koordinacije između radnika koji radi i stanuje u gradskim općinama Zagreba 1981. godine.

Općina	Radnici koji su 1981. radili u općini		Radnici koji su 1981. stanovali u općini		$I = \frac{R}{S} \cdot 100$	% imigranata od ukupno zaposlenih
	broj	%	broj	%		
1. Centar	68 135	20,9	20 333	7,1	355,1	87,1
2. Črnomerec	28 172	8,7	20 992	7,3	134,2	79,3
3. Dubrava	9 344	2,9	35 352	12,2	26,4	43,6
4. Maksimir	22 010	6,8	24 323	8,4	90,5	75,6
5. Medveščak	33 103	10,2	18 588	6,4	178,1	85,1
6. Novi Zagreb	16 464	5,1	50 834	17,6	32,4	59,1
7. Peščenica	48 630	14,9	23 818	8,3	204,2	79,9
8. Susedgrad	13 056	4,0	23 002	8,0	56,8	49,3
9. Trešnjevka	46 428	14,3	51 301	17,8	90,5	65,4
10. Trnje	39 808	12,2	19 633	6,9	200,7	85,9
Ukupno	325 150	100	288 376	100	112,7	77,0

Izvor: Republički zavod za statistiku SRH, Dokumentacija 501 i 553.

svega valja istaći da Zagreb u cjelini ima jaču funkciju rada od stanovanja. Takav je slučaj i s pet gradskih općina: Centar, Črnomerec, Medveščak, Peščenica i Trnje. Od navedenih valja izdvojiti općinu Centar u kojoj na 100 radnika koji stanuju otpada čak 355 radnika koji u toj općini radi. Pored toga, u apsolutnom iznosu u ovoj općini radi najveći broj i udio zaposlenih (68 135 ili 20,9 %). Općina Centar, koja se od željezničke pruge sredinom grada proteže do Sljemena, ima, dakle, najveći broj radnih mjesta i zaposlenih u Zagrebu. Poslije nje slijede Peščenica, Trnje, Medveščak i Črnomerec. U ostalim općinama funkcija stanovanja je jača od funkcije rada. U tome smislu valja izdvojiti općinu Dubrava i Novi Zagreb, koje su izrazite »spavonice« (sl. 1)

Navedeni apsolutni i relativni pokazatelji upućuju, dakle, da središnji dio grada ima najveći broj radnih mjesta i najjaču funkciju rada, dok je u većini rubnih općina naglašenija funkcija stanovanja s visokim udjelom emigranata u druge općine.

Sl. 1. Ukupan broj zaposlenih i udio dnevnih migranata bez obzira na mjesto stanovanja po gradskim općinama Zagreba 1981. godine (1 — ukupan broj zaposlenih; 2 — dnevni migranti).

Fig. 1 The total number of employed and the proportion of commuters regardless of place of residence in the communes of Zagreb in 1981. (1 — the total number of employed; 2 — commuters).

Struktura zaposlenih po djelatnostima kao pokazatelj lokacije pojedinih funkcija u gradu

Struktura zaposlenih po djelatnostima jedan je od pokazatelja funkcionalno-prostorne strukture grada. Broj radnih mjesta, odnosno udio zaposlenih u pojedinim djelatnostima u manjim dijelovima grada indirektni su pokazatelji lokacije pojedinih funkcija. Ovu konstataciju potvrđuje struktura zaposlenih po općinama rada i sektori-ma djelatnosti u Zagrebu (tab. 2).

Analiza udjela zaposlenih u sekundarnom i tercijarnom sektoru (udio primarnog sektora gotovo je zanemaren) ukazuje u kojim je općinama više locirana industrija ili uslužne funkcije. Peščenica i Susedgrad su općine koje u strukturi zaposlenih u sekundarnim djelatnostima (57,7 %, odnosno 56,2 %). Poslije njih slijedi općina Črnomerec, Trešnjevka i Trnje. Mahom se ovdje radi

o rubnim općinama u kojima su formirane industrijske zone.

Tab. 2. Struktura zaposlenih po općinama rada i sektorima djelatnosti u Zagrebu 1981. godine (u %).

Općina	Ukupno	Primarni	Sekundarni	Tercijarni	Nepoznato
Centar	100,0	0,5	17,7	80,8	1,0
Črnomerec	100,0	0,2	49,3	49,3	1,2
Dubrava	100,0	0,6	29,8	67,3	2,3
Maksimir	100,0	0,4	38,3	59,7	1,6
Medveščak	100,0	0,6	24,3	73,9	1,2
Novi Zagreb	100,0	2,7	30,5	64,6	2,2
Peščenica	100,0	1,3	57,7	39,9	1,1
Susedgrad	100,0	0,2	56,2	42,3	1,3
Trešnjevka	100,0	0,1	43,8	54,5	1,6
Trnje	100,0	1,1	41,0	57,0	0,9
Zagreb	100,0	0,8	37,6	60,4	1,2

Izvor: Republički zavod za statistiku SRH, Dokumentacija 604, 1985.

U općinama središnjeg dijela grada jače su locirane uslužne funkcije. Visoki udio zaposlenih u tercijarnim djelatnostima to vjerno potvrđuje. Po visokom udjelu zaposlenih u tom sektoru posebno valja izdvojiti općinu Centar, u kojoj preko 80 % svih zaposlenih radi u uslužnim djelatnostima. To je razumljivo stoga što ova općina obuhvaća najveći dio središnje poslovne zone Zagreba. Visoki udio zaposlenih u tercijarnim djelatnostima imaju i neke druge općine: Medveščak, Dubrava, Novi Zagreb itd. To je posljedica razvoja sekundarnih poslovnih centara u gradu. Uostalom Zagreb je, prema strukturi zaposlenih, grad uslužnih funkcija (60,4 % zaposlenih).

Jasniju sliku o intenzitetu lokacije pojedinih funkcija pružaju podaci o udjelu zaposlenih u pojedinim sektorima djelatnosti po općini rada od

ukupnog broja zaposlenih pojedinih sektora (tab. 3). Ovi podaci pokazuju stvarnu koncentraciju

Tab. 3. Udio zaposlenih po općinama Zagreba od ukupnog broja zaposlenih u sektorima djelatnosti 1981. godine

Općina rada	Primarni	Sekundarni	Tercijarni
Centar	14,6	9,9	28,0
Črnomerec	2,8	11,4	7,1
Dubrava	2,1	2,3	3,2
Maksimir	3,9	6,9	6,7
Medveščak	7,3	6,6	12,5
Novi Zagreb	16,9	4,1	5,4
Peščenica	25,2	23,0	9,9
Susedgrad	1,0	6,1	2,8
Trešnjevka	9,6	16,3	12,9
Trnje	16,6	13,4	11,5
Zagreb	100,0	100,0	100,0

Izvor: Republički zavod za statistiku SRH, Dokumentacija 604, 1985.

radnih mjesta pojedinih sektora djelatnosti po općinama. Prema njima općine Peščenica, Trešnjevka, Trnje i Črnomerec imaju najjaču koncentraciju radnih mjesta u sekundarnim djelatnostima, dok po koncentraciji uslužnih funkcija općine Centar s 28 % svih zaposlenih u tom sektoru djelatnosti grada nadmašuje sve druge općine. Iza nje slijedi Trešnjevka, Medveščak i općina Trnje. Struktura zaposlenih po pojedinim djelatnostima upotpunjuje saznanja o funkcionalnoj usmjerenosti gradskih općina Zagreba (tab. 4).

Iz dosad izloženog vidljivo je da općina Centar s 21 % zaposlenih u Zagrebu ima najveću gustoću radnih mjesta i izrazitu funkcionalnu orijentaciju na uslužne djelatnosti. Ovu konstataciju potvrđuju i podaci da u općini Centar radi najveći broj i udio zaposlenih od svih zaposlenih u Zagrebu slijedećih djelatnosti: ugostiteljstvo i turizam (44 %), obrazovanje i kultura (35 %), društveno-političke organizacije i zajednice (34 %), financijske usluge (27 %) te promet i veze (23 %).

Tab. 4. Struktura zaposlenih po općinama rada i djelatnostima 1981. godine (u %)

Općina	Ukupno	Industrija Rudarstvo	Poljoprivreda, šumarstvo, vodoprivreda	Građevinarstv.	Promet i veze	Trgovina	Ugostiteljstvo i turizam	Obrt	Stambeno- komunalna djelatnost	Financijske usluge	Obrazovanje i kultura	Zdravstvena i socijalna zaštita	Društveno- političke organizacije	Nepoznato
Centar	100,0	12,3	0,6	5,4	7,0	19,5	6,6	4,1	0,7	9,5	16,0	5,3	12,0	1,0
Črnomerec	100,0	39,0	0,3	10,4	3,6	8,5	1,7	6,0	0,8	3,7	5,8	15,0	4,2	1,0
Dubrava	100,0	25,5	0,6	4,3	11,3	18,2	2,0	9,5	1,2	1,5	12,4	5,5	5,7	2,3
Maksimir	100,0	32,3	0,5	6,0	2,1	12,0	2,5	5,2	0,6	4,9	7,9	17,1	7,4	1,5
Medveščak	100,0	14,8	0,6	9,6	4,1	15,6	2,5	3,5	3,1	8,2	11,1	15,9	9,9	1,1
Novi Zagreb	100,0	24,7	2,7	5,8	7,5	11,5	3,1	4,8	3,1	4,8	10,3	10,4	9,1	2,2
Peščenica	100,0	49,7	1,3	8,1	7,3	8,9	1,7	5,8	4,2	3,7	4,5	1,6	2,2	1,0
Susedgrad	100,0	50,6	0,2	5,7	7,9	5,8	2,0	6,9	0,3	3,1	3,2	10,0	3,1	1,2
Trešnjevka	100,0	32,3	0,5	11,5	7,5	11,9	2,5	3,7	3,5	11,0	6,8	3,8	3,9	1,1
Trnje	100,0	35,5	1,0	7,5	5,9	6,5	2,2	4,6	2,8	10,4	10,6	2,7	11,4	0,9
Zagreb — ukupno	100,0	29,8	0,8	7,8	6,3	12,4	3,1	4,8	2,3	7,3	9,5	7,4	7,4	1,1

Izvor: Republički zavod za statistiku SRH, Dokumentacija 604, Zagreb, 1985.

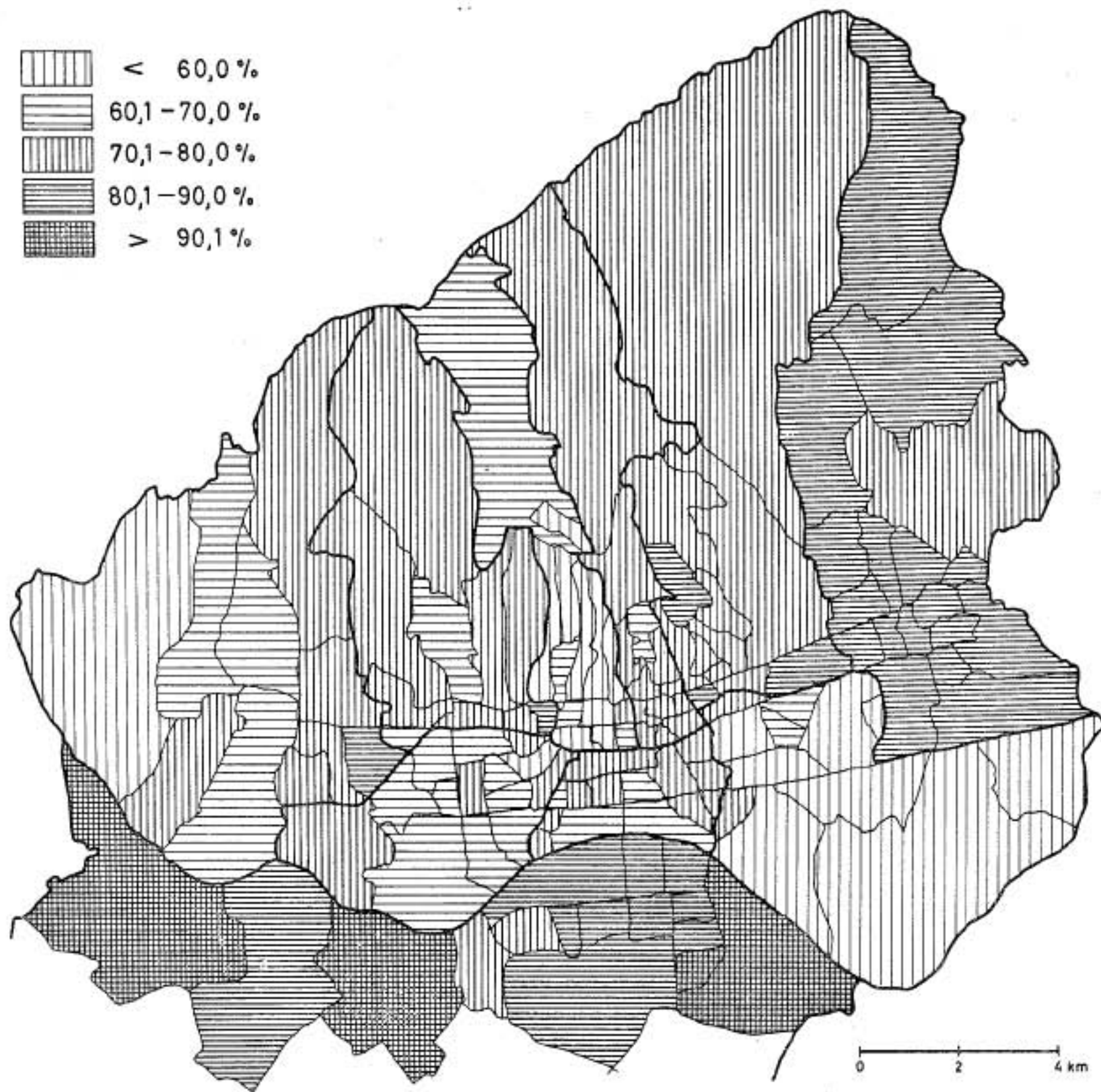
U općini Medveščak radi najveći broj zaposlenih u zdravstvu i socijalnoj zaštiti (22 %). To je i razumljivo s obzirom na koncentraciju bolnica i drugih zdravstvenih ustanova u ovoj općini. Najveću koncentraciju radnih mjesta u građevinarstvu ima općina Trešnjevka (21 %), a u industriji (25 %), obrtu (18 %), te stambenoj i komunalnoj djelatnosti (28 %) općina Peščenica.

Unutargradske migracije zaposlenih

Unutargradske dnevne kretanje stanovništva uvjetovano je funkcionalno-prostornom diferencijacijom grada. Najjači intenzitet dnevnog kretanja stanovništva vrši se od mjesta stanovanja do

mjesta rada, centara opskrbe, zona rekreacije, škola i obratno. Što je grad funkcionalno-prostorno diferenciraniji, to su dnevna kretanja stanovništva u njemu intenzivnija. Zaposleni čine u većini gradova najveći udio dnevnih migranata.

Ovom prilikom analizirat će se unutargradska dnevna kretanja zaposlenih u Zagrebu, pri čemu se u dnevne migrante ubrajaju svi oni zaposleni koji stanuju u jednoj, a rade u drugoj gradskoj općini. Radi se, dakle, o međupćinskim migracijama zaposlenih. Godine 1981. u Zagrebu su 206 102 zaposlena bila uključena u unutargradske migracije. To je 71,5 % svih zaposlenih građana. Od navedenog broja za 428 migranata nisu poznata odredišta.

Sl. 2. Postotni udio zaposlenih van mjesta stanovanja u Zagrebu 1981. godine prikazan po mjesnim zajednicama.

Fig. 2 The percentage share of the employed outside the place of residence in Zagreb in 1981, presented by the local communities.

Analiza broja i udjela zaposlenih migranata vjerno ukazuje na glavne pravce kretanja i zone rada (tab. 5). Najveći udio dnevnih emigranata imaju neke rubne općine u kojima su podignuta stambena naselja pa imaju naglašeniju funkciju stanovanja. Takve su npr. Novi Zagreb, Trešnjevka i općina Dubrava. Najniži udio dnevnih emigranata imaju općine Centar, Medveščak, Peščenica i Trnje.

sokom udjelu zaposlenih van mjesta stanovanja, izrazito stambenu funkciju.

Dnevne migracije zaposlenih u Zagrebu potvrđuju konstatacije o funkcionalnoj strukturi grada, posebno o odnosu funkcije rada i stanovanja. Međutim, saznanja o dnevnim migracijama neminovno su polazište za planiranje razvoja prometnog sistema i njegove organizacije u gradu.

Tab. 5. Dnevne migracije zaposlenih unutar Zagreba (između općina) 1981.

Iz općine	U općinu										Ukupno	%
	Centar	Črnomerec	Dubrava	Maksimir	Medveščak	Novi Zagreb	Peščenica	Susedgrad	Trešnjevka	Trnje		
Centar		1 392	198	1 010	2 270	389	1 563	219	2 013	2 133	11 187	5,4
Črnomerec	4 460		219	923	1 713	366	1 818	827	2 665	1 900	14 891	7,3
Dubrava	5 975	1 769		3 676	3 709	697	6 689	294	3 077	3 421	29 307	14,3
Maksimir	5 264	1 244	541		2 970	541	3 297	200	2 340	2 455	18 852	9,2
Medveščak	4 904	1 069	201	1 241		382	1 660	140	1 736	2 267	13 600	6,6
Novi Zagreb	9 922	2 814	533	2 196	4 519		6 851	598	6 054	6 774	40 261	19,6
Peščenica	3 571	1 136	361	1 294	2 003	483		212	1 994	2 549	13 603	6,6
Susedgrad	3 519	3 738	143	741	1 493	336	1 683		2 867	1 400	15 920	7,7
Trešnjevka	10 171	4 197	429	2 164	4 127	1 353	4 992	1 277		5 507	34 217	16,6
Trnje	3 871	1 172	230	953	1 928	671	2 569	260	2 182		13 836	6,7
Ukupno	51 657	18 531	2 855	14 198	24 732	5 218	31 122	4 027	24 928	28 406	205 674	100
%	25,1	9,0	1,4	6,9	12,0	2,6	15,1	2,0	12,1	13,8	100	

Općina Centar prima, što je za očekivati, najveći udio migranata. Preko 25 % svih migranata iz Zagreba ima svoje odredište u ovoj općini. Za ovom, po udjelu imigranata, slijedi općina Peščenica, te Trnje i Medveščak. Gotovo neznatni udio migranata otpada na općine Dubrava, Susedgrad i Novi Zagreb. Međutim, broj i udio migranata iz jedne u drugu općinu ovisi o raznim faktorima. To nije samo značenje funkcije rada, odnosno stanovanja, već i blizina, prometna dostupnost, pa i socijalna struktura zaposlenih igraju važnu ulogu.

Analiza udjela zaposlenih koji rade van mjesta stanovanja po mjesnim zajednicama još detaljnije ukazuju na razlike u odnosu funkcije rada i stanovanja u Zagrebu (sl. 2)². Tako npr. južna polovica općine Centar i općine Peščenica imaju najmanji udio zaposlenih van mjesta stanovanja. To su, dakle, oni dijelovi općina u kojima se, kako je već više puta istaknuto, nalazi središnji i poslovni centar i industrijska zona. Pored navedenih i pojedine zone općina Trešnjevka, Trnje i Susedgrad imaju nešto niži udio zaposlenih van mjesta stanovanja što ukazuje na veće značenje funkcije rada. Mjesne zajednice općine Dubrava i Novi Zagreb imaju, sudeći po vi-

Unutargradski prerasmjestaj i strukturne promjene stanovništva

S promjenama funkcionalno-prostorne strukture grada vrši se unutargradski prerasmjestaj stanovništva i u vezi s time promjene u njegovoj strukturi, kao u strukturi domaćinstava. Populacijsko pražnjenje središnjih, a porast gustoće naseljenosti rubnih dijelova glavne su tendencije navedenih promjena. Intenzitet ovih promjena povećava se s rastom grada i društveno-ekonomskim razvojem (Bourne, 1971). Poticajni faktori za unutargradski prerasmjestaj stanovništva su porast standarda života, veća prostorna mobilnost stanovništva, razvoj javnog i individualnog prometa, a naročito mogućnost promjene stana. Stambena kriza je faktor koji usporava taj proces.

Početne tendencije unutargradskog prerasmjestaja stanovništva Zagreba javljaju se pedesetih godina. To je vrijeme kada grad već ima preko 300 000 stanovništva. Pojačana stambena izgradnja na rubovima grada, planska izgradnja Novog Zagreba i individualna stambena izgradnja uvjetovali su porast stanovništva rubnih zona grada, kamo se preseljava i dio stanovništva srednjih zona grada. Istovremeno vrijednost središnjeg dijela grada raste za lokaciju poslovnih djelatnosti. To se, dakako, odrazilo i na razvoj stanovništva unutar grada. Usprkos stambenoj krizi dijelovi središta grada počinju gubiti dio stanovništva. Tadašnja općina Donji Grad, koja je obuhvaćala užu gradsku jezgru imala je od 1953. do

2) Na ovoj karti općina Novi Zagreb nije prikazana u cjelini, već samo one mjesne zajednice u kojima se vrši planska društveno-usmjerena stambena izgradnja. To je zapravo Novi Zagreb u užem smislu. Ostale mjesne zajednice obuhvaćaju prigradska naselja.

1961. godine pad stanovništva za 5,4 %. Populacijsko pražnjenje gradske jezgre se je nastavilo. U razdoblju 1961—1971. općina Donji Grad zabilježila je opet pad stanovništva, s time da je on sada iznosio 22,1 %. Međutim, područje populacijskog pražnjenja se proširio na veći dio središta grada, tako da su i susjedne općine, Gornji Grad, Medveščak, Črnomerec i Trnje također imale pad broja stanovnika u tome razdoblju (Vresk, 1976).

Proces unutargradskog prerazmjesta stanovništva s tendencijom populacijskog pražnjenja središta grada, nastavljen je i u razdoblju 1971—1981. Na to ukazuje i kretanje broja stanovnika gradskih općina. U razdoblju 1971—1981. četiri gradske općine imale su pad broja stanovnika (tab. 6). Među njima ističe se općina Centar u kojoj se stanovništvo smanjilo za preko 10 %. Rubne općine grada zabilježile su, opet, porast stanovništva: Novi Zagreb 70,9 %, Dubrava 31,7 %, Susedgrad 29,9 % itd.

Tab. 6. Indeks kretanja broja stanovnika 1981/1971, udio stanovništva grada i indeks starosti stanovništva po gradskim općinama.

Općina	Indeks stanovništva		Udio stanovništva Zagreba (%)		Indeks starosti stanovništva 1981.
	1981/71.	1971.	1971.	1981.	
Centar	89,6	10,4	8,2	1,222	
Črnomerec	97,3	8,8	7,6	0,725	
Dubrava	131,7	10,3	12,0	0,290	
Maksimir	108,1	9,7	9,3	0,742	
Medveščak	91,2	9,2	7,4	1,253	
Novi Zagreb	170,9	11,0	16,6	0,305	
Peščenica	99,4	8,7	7,6	0,378	
Susedgrad	129,9	6,5	7,4	0,303	
Trešnjevka	108,6	17,5	16,9	0,508	
Trnje	100,1	7,9	7,0	0,719	
Zagreb	113,1	100,0	100,0	0,546	

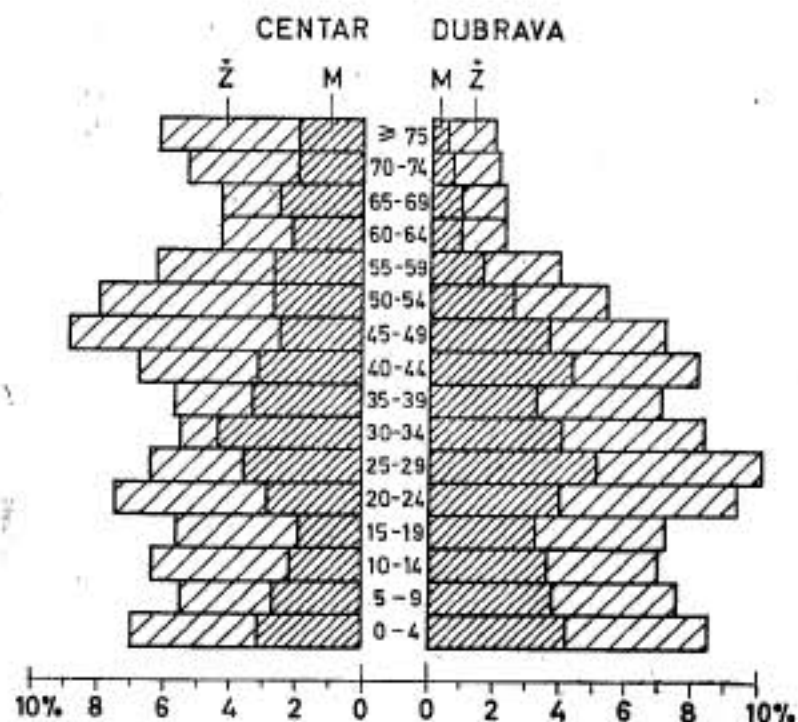
Izvor: Statistički godišnjak SRH 1984; Dokumentacija SZH, 501, 1982.

Vrijednost središnjeg dijela grada za lokaciju poslovnih funkcija, te pojačana stambena izgradnja, privatna i društveno usmjerena, na rubovima grada, i dalje dakle potiče unutargradski prerazmještaj stanovništva. Za pretpostaviti je da bi proces funkcionalnih promjena u gradu, a time i prerazmještaj stanovništva bio izraženiji da ne postoji stambena kriza. Istraživanja u svijetu su pokazala da unutargradski prerazmještaj stanovništva mnogo ovisi o mogućnostima promjene stana. Unutargradsko preseljavanje stanovništva dolazi, naime, do punog izražaja onda kada je ponuda stanova veća od potražnje.

Na unutargradsko kretanje broja stanovnika i gustoću naseljenosti ne utječu, međutim, samo preseljavanja, već i prirodni prirast stanovništva. Podaci o prirodnom prirastu u Zagrebu upravo

govore da na smanjenje broja stanovnika nekih središnjih općina utječe i negativni prirodni prirast. Tako je npr. općina Centar 1985. godine imala —5,2 %, a Medveščak —4,5 % prirodni prirast.

Na obim unutargradskog prerazmjesta stanovništva Zagreba govore podaci o udjelu ukupnog stanovništva grada po općinama 1971. i 1981. godine (tab. 6). U navedenom razdoblju u sedam općina udio stanovništva grada se smanjio u korist triju općina: Dubrave, Susedgrada i Novog Zagreba. U ovim općinama je 1981. godine stanovalo 45,5 % ukupnog stanovništva Zagreba.

Sl. 3. Dobna i spolna struktura stanovništva općina Centar i Dubrava u Zagrebu 1981. godine (M = muški; Ž = žene)

Fig. 3 Age and sex structure of inhabitants in the communes Centar and Dubrava in Zagreb in 1981. (M = male; Ž = female).

S unutargradskim prerazmještajem nastaju značajne promjene u strukturi stanovništva i domaćinstava unutar grada. U zemljama složenijih socijalnih razlika unutargradsko preseljavanje uvjetuje promjene i u socijalnoj topografiji. Razlog tome valja tražiti u selektivnom karakteru unutargradskog preseljavanja. Na primjeru Zagreba istaći ćemo promjene u dobnoj strukturi stanovništva, kao i promjene u veličini domaćinstava.

Za ocjenu promjena dobne strukture stanovništva analizirat ćemo indeks starosti stanovništva, koji pokazuje odnos mladog (do 19) i starog (60 i više godina) stanovništva po općinama (tab. 6). Ako se uzme da indeks od 0,4 pokazuje da je starenje jedne demografske mase uzelo maha, onda možemo konstatirati da u polovici općina Zagreba prevladava staro stanovništvo. Među njima su opet, općine Centar i Medveščak u kojima je 1981. godine bilo više ljudi s preko 60 godina nego mladih do 19 godina starosti (indeks starosti 1,222 i 1,253). Stvarne

razlike u dobnoj strukturi središnjih i rubnih općina možemo vidjeti na primjeru općina Centar i Dubrava (sl. 3).

Ovakva dobna struktura stanovništva Zagreba s prevlašću starog u središnjim, a mladim stanovništvom u rubnim dijelovima, u skladu je s općim zakonitostima razvoja prostorne strukture grada s time da su razlike u starosti naglašenije u gradovima razvijenijim i urbaniziranijim zemlja. Slične su prilike i s veličinom domaćinstava, koja se u pravilu povećavaju s udaljenošću od centra ka periferiji grada. Takav je slučaj i u

Iz naprijed izloženog je vidljivo da najveće funkcionalne promjene doživljava središte Zagreba. Osnovna tendencija tih promjena je smanjivanje funkcije stanovanja, a koncentracija uslužnih funkcija. Radi se, dakle, o tzv. procesu sifikacije. Koncentracija poslovnih funkcija u središtu grada uvjetuje popratne pojave, kao što su pad stanovnika, domaćinstava i stanova. Intenzitet popratnih pojava ukazuje na intenzitet sifikacije.

Analiza kretanja broja stanovnika, domaćinstava i stanova po statističkim krugovima ukazu-

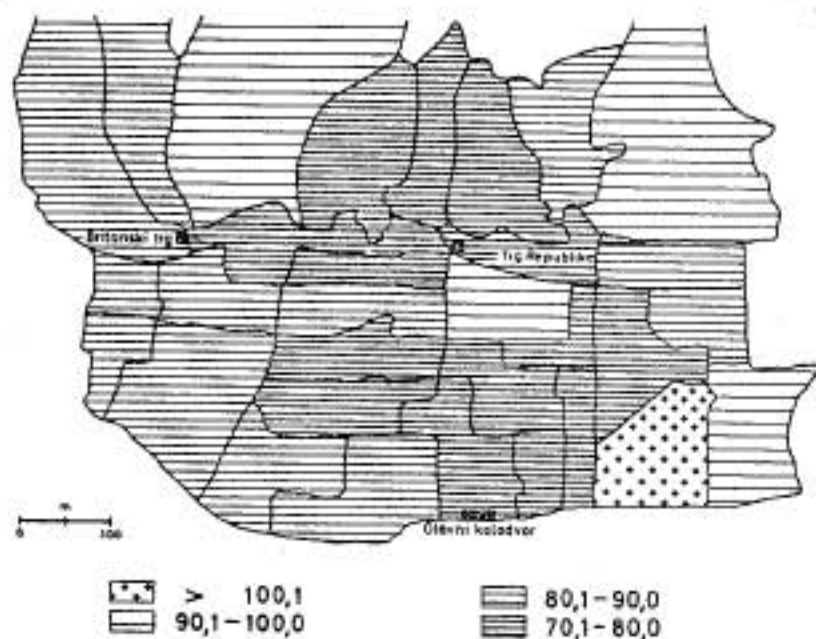
Tab. 7. Domaćinstva prema broju članova po gradskim općinama Zagreba 1981. godine (u %)

Općina	Ukupno domaćinstava	Samačka neporodična domaćinstva	Porodična domaćinstva s članova				Ostala domaćinstva
			2	3	4	5	
Centar	100	26,3	21,9	20,3	15,5	6,3	9,7
Črnomerec	100	22,4	22,6	23,5	18,4	6,5	6,6
Dubrava	100	14,1	18,4	25,7	24,9	8,6	8,3
Maksimir	100	23,0	21,9	22,5	18,5	6,9	7,2
Medveščak	100	25,4	24,0	21,8	15,1	6,0	7,7
Novi Zagreb	100	16,4	19,2	26,9	25,1	6,9	5,5
Peščenica	100	20,7	21,2	26,2	20,5	5,9	5,5
Susedgrad	100	12,5	18,3	27,9	26,7	8,5	6,1
Trešnjevka	100	22,3	21,4	25,4	20,3	5,6	5,0
Trnje	100	24,4	22,0	24,4	18,1	5,3	5,8
Zagreb	100	20,7	21,1	24,5	20,3	6,6	5,8

Izvor: Republički zavod za statistiku SRH, Dokumentacija 502, 1982.

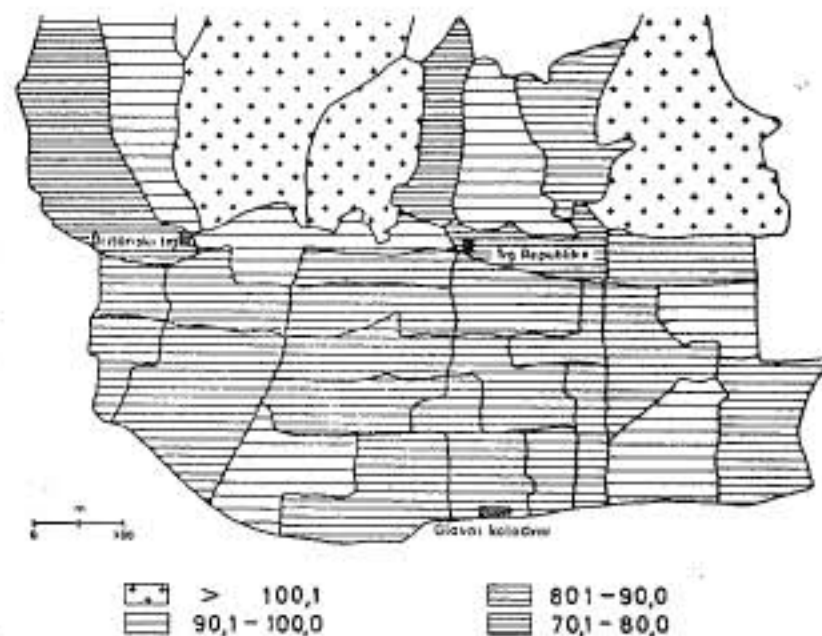
Zagrebu. U središnjim općinama prevladavaju samačka domaćinstva s većim brojem članova (tab. 7). U općinama Centar i Medveščak na samačka domaćinstva otpada preko 26 %, odnosno preko 25 % svih domaćinstava.

je na prostor i intenzitet spomenutih funkcionalnih promjena središta Zagreba. To je Kaptol, Gornji Grad, te Donji grad južno do željezničke pruge, odnosno od Britanskog trga do Trga žrtava fašizma. To je prostor u kojem je već u razdob-

Sl. 4. Indeks kretanja broja stanovnika 1971/1961. po statističkim krugovima središnjeg dijela Zagreba

Fig. 4. Index of the number of inhabitants in 1971/1961 by statistical circles in the central part of Zagreb.

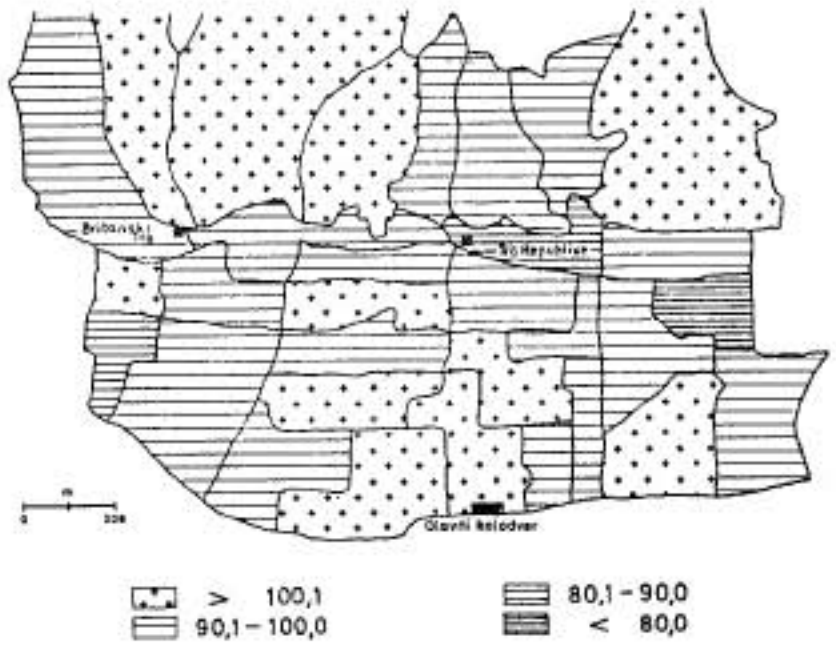
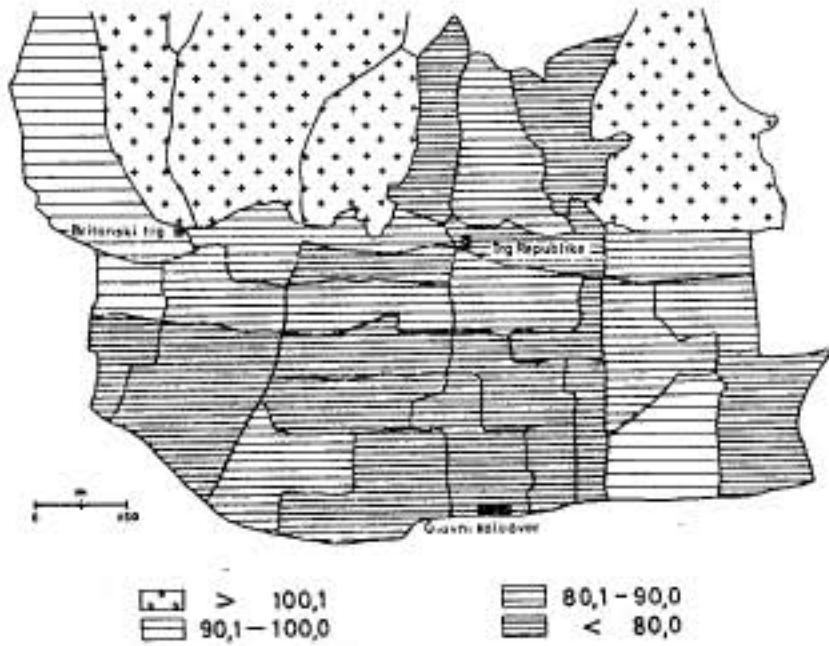

Sl. 5. Indeks kretanja broja stanovnika 1981/1971. po statističkim krugovima središnjeg dijela Zagreba

Fig. 5. Index of the number of inhabitants in 1981/1971 by statistical circles in the central part of Zagreb.

lju 1961—1971. pad broja stanovnika bio vrlo visok. U većini statističkih krugova iznosio je preko 10 %, a u znatnom broju i preko 20 %. Naj-

veći pad broja stanovnika imali su tada Gornji grad, Kaptol, Ilica, te dio grada od Glavnog kolodvora do Trga republike (sl. 4).

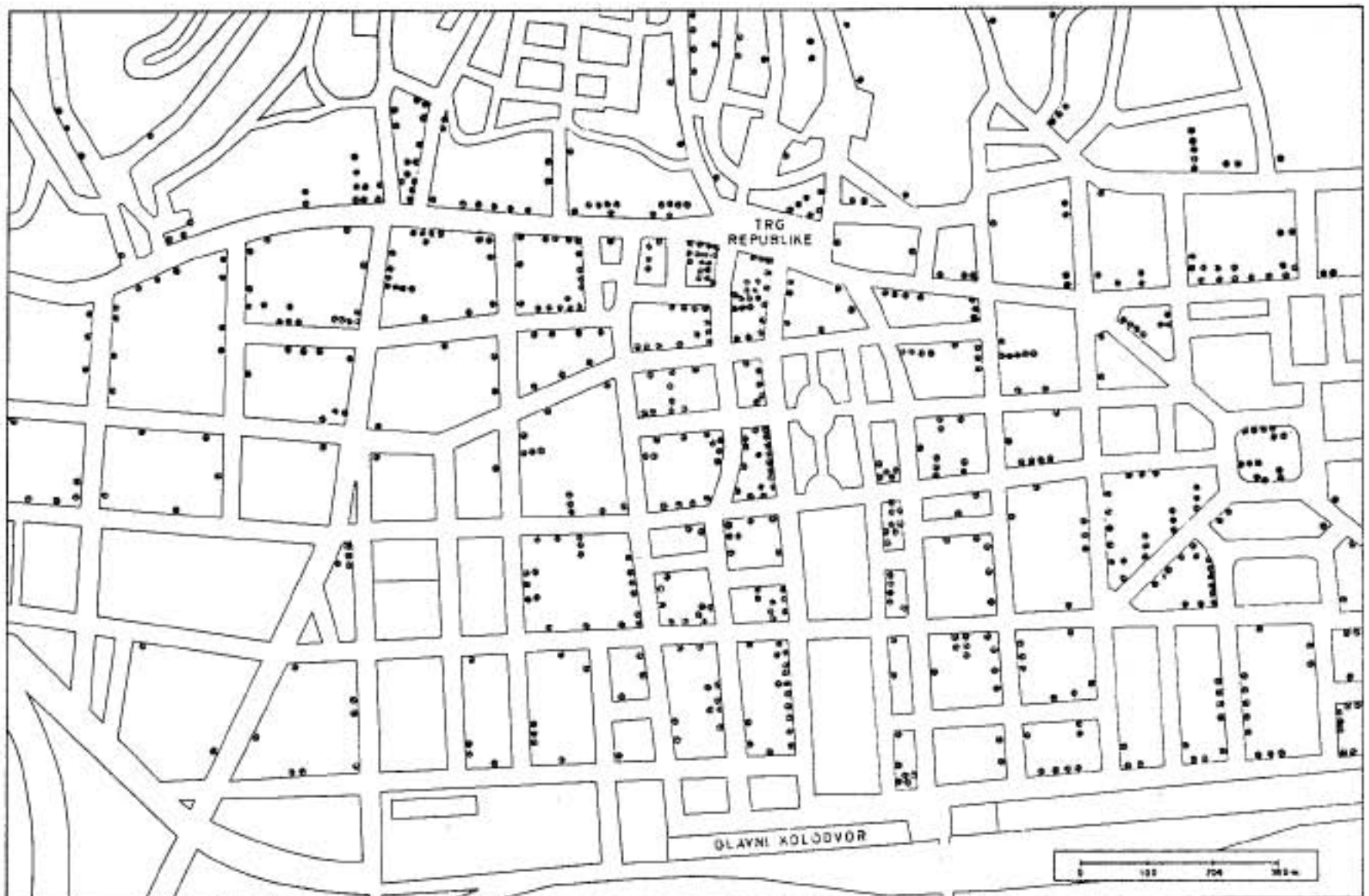

Sl. 6. Indeks kretanja broja domaćinstava 1981/1971. po statističkim krugovima središnjeg dijela Zagreba

Sl. 7. Indeks kretanja broja stanova 1981/1971. po statističkim krugovima središnjeg dijela Zagreba

Fig. 6 Index of the number of households in 1981/1971 by statistical circles in the central part of Zagreb.

Fig. 7 Index of the number of flats in 1981/1971 by statistical circles in the central part of Zagreb.

Sl. 8. Stanovi pretvoreni u druge namjene do 1983. godine u središnjem dijelu Zagreba (jedna točka — jedan stan)³⁾.

Fig. 8 Flats converted for other purposes up to 1983 in the central part of Zagreb (each dot indicates one flat)³⁾.

U razdoblju 1971—1981. broj stanovnika veći-
ne statističkih krugova središta grada se smanjio,
s time da je pad blaži nego u prethodnom raz-
doblju (sl. 5). Stoviše, neki rubni dijelovi kao što
su Tuškanac, Pantovčak i Šalata imali su i po-
rast stanovništva, jer su na njima izgrađeni novi
stambeni objekti.

Pad broja stanovnika središta grada uvjeto-
van je, prije svega, emigracijom stanovništva u
druge dijelove grada, te nižim prirodnim prira-
stom. U razdoblju 1961—1971. pad je bio i pospje-
šen ukidanjem sustanarskih odnosa.

Da je pad broja stanovnika posljedica emigra-
cije stanovništva i supstitucije funkcije stanova-
nja drugim namjenama ukazuje na kretanje bro-
ja domaćinstava i stanova.

U razdoblju 1971—1981. pad broja stanova
prostorno se poklapa s padom broja stanovnika,
s time da je u većini statističkih krugova pad
broja stanova manji od pada broja stanovnika
(sl. 6).

Broj stanova se, u odnosu na stanovništvo i
domaćinstva, sporije smanjuje. To je i shvatljivo
s obzirom na stambenu krizu koja vlada u gradu
i cijeloj zemlji. U razdoblju 1971—1981. u većini
statističkih krugova središta Zagreba broj stano-
va se smanjio, a nekima je blago porastao (sl. 7).

Smanjenje broja stanova uvjetovano je njih-
vim pretvaranjem u druge namjene, pogotovo u

prizemljima ili nižim katovima zgrada. Tavanski
se prostori, tamo gdje je moguće, pretvaraju u
stambeni prostor. Najveći broj stanova pretvoren
je u druge namjene u zonama najjače koncentra-
cije poslovnih funkcija. To je dio grada od Glav-
nog kolodvora do Trga republike, zatim Ilica, te
duž nekih drugih ulica i trgova (sl. 8).

Zaključak

Rezultati analize kretanja broja i udjela sta-
novništva i zaposlenih, te unutargradskih migra-
cija zaposlenih ukazuju na značajne tendencije
funkcionalno-prostorne preobrazbe Zagreba. Ove
promjene najizrazitije se ispoljavaju u prostor-
nom preraspoređivanju funkcije rada i stanovanja
k funkcionalnoj specijalizaciji pojedinih dijelova
grada. Središnji dio grada gubi stanovništvo u
korist rubnih općina, tako da se broj središnjih
gradskih općina s padom stanovništva proširio.
Općina Centar ima najjači pad stanovništva, a
istovremeno to je općina s najvećim brojem i
udjelom zaposlenih s najvećim udjelom dnevnih
i migranata zaposlenih. Rubne općine Dubrava,
Novi Zagreb i Susedgrad težište su koncentracije
stanovništva. Pored središta grada, u kojem su
locirane poslovne djelatnosti, po broju i udjelu
radnih mjesta ističe se općina Peščenica, jer se
na njezinom teritoriju nalazi industrijska zona
Žitnjak.

Summary

SOME INDICATORS OF THE FUNCTIONAL-SPACIAL STRUCTURE OF ZAGREB

by

Milan Vresk

In this paper the author has presented results
of investigations into the functional-spatial structure
of the town of Zagreb. Analysis was carried out in
the town communes and smaller territorial units,
i.e. local communities and statistical circles. Firstly,
the author analysed the relation between work and
residence, and intra-town commuting. This analysis
showed town zones where the function of work or
the function of residence dominated. With regard

to the function of work the central business zone
is prominent which is in the process of expansion,
and the industrial zone in the Peščenica Commune
on the outskirts of the town. Analysis of the num-
ber of inhabitants, households and flats confirmed
that the focus of their concentration is increasingly
transferring to the outlying communes, and that, in
spite of the housing crisis, the central part of the
town is losing its inhabitants, households and flats.

LITERATURA

- Bourne L. S., ed. (1971): *Internal Structure of
the City, Readings on Space and Environment*;
Oxford Uni. Press.
- Nelson J. H. (1969): *The Form and Structure of
Cities: Urban Growth Patterns*; *Journal of Ge-
ography*, Vol. 68, N. 4.

Alonso W. (1960): *A Theory of the Urban Land
Market*; u Bourne (1971).

Friedrichs J. (1977): *Stadtanalyse. Soziale und
räumliche Organisation der Gesellschaft*, Ro-
wolt, Hamburg.

Boustedt O. (1975): *Grundriss der empirischen
Regionalforschung, Teil III: Siedlungsstruktu-
ren*; Schroeder, Hannover.

Vresk M. (1975): *Neka obilježja funkcionalne tran-
sformacije središnjeg dijela Zagreba*; *Central-
na naselja i gradovi SR Hrvatske*; »SK«, Za-
greb.

Vresk M. (1984): *Metropolitanska regija Zagreba
1981. godine*; *Radovi GO*, 19 Zagreb.

3) Kartiranje pretvaranje stanova u druge namjene iz-
vršili su studenti Geografskog odjela PMF u Zagrebu u
okviru vježbi iz kolegija Urbana geografija.